

БУЛІНГ ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ: ПІДСТАВИ, ВИЗНАЧЕННЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА

Однією з психологічних проблем людства є питання скоєння самогубства. Здається, що життя людини є найвищим соціальним благом і усі люди рівні між собою та мають жити в гармонії. Але досить часто зустрічаються випадки «цькування» людей (булінгу), що призводять до самогубства. Наприклад, як показують статистичні показники у США, близько 4,000 людей у 2019 році закінчили життя самогубством через булінг («цькування»). Ще 160000 підлітків бояться ходити до школи через знущання [3]. Зазначені показники вказують на актуальність дослідження «булінгу» як протиправного аморального соціального явища та важливість кримінально-правового закріплення його форм у діючому Кримінальному кодексі (далі – КК) України задля недопущення порушення основоположного права людини на життя та захисту неповнолітніх осіб на території України.

Отже, «булінг» є агресивною та вкрай неприємною поведінкою однієї дитини або групи дітей по відношенню до іншої дитини, що супроводжується постійним фізичним і психологічним тиском, який в результаті призводить не тільки до психологічних або моральних страждань, але й до фізичних. Організація ЮНІСЕФ у 2019 році в Україні провела опитування 13 337 неповнолітніх респондентів у віці від 10 до 17 років, в результаті якого встановили наступну динаміку булінгу: 35 % повідомили, що самі

ображали своїх однолітків протягом останніх двох місяців на момент опитування, а 39 % ставали жертвами образ («булінгу») [4]. Також за статистичними даними 2018 року організація ЮНІСЕФ встановила, що у світі 50 % підлітків у віці 13–15 років (150 мільйонів дітей) страждають від насильства з боку однолітків у шкільному середовищі.

З точки зору законодавчого врегулювання «булінгу» 19 січня 2019 року набув чинності Закон України від 18 грудня 2019 року № 2657-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)». В результаті Закон України «Про освіту» був доповнений пунктом, який визначає «булінг» (цькування) як дії (або бездіяльність) учасників освітнього процесу, що включають в себе психологічне, фізичне, економічне, сексуальне насильство, включаючи використання електронних засобів комунікації. Ці дії спрямовані на малолітніх або неповнолітніх осіб та/або вчинені такими особами проти інших учасників освітнього процесу і можуть призвести до психічної або фізичної шкоди потерпілим.

Щодо «булінгу» на теперішній час існує лише адміністративно-правова відповідальність, яка передбачена у ст. 173-4 «Кодексу України про адміністративні правопорушення» (далі – КУпАП), в якій зазначено, що «Булінг (цькування), тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого» [2]. Аналізуючи зміст цієї статті можемо побачити, що у складі зазначеного адміністративного правопорушення немає жодної згадки про такий наслідок булінгу як «доведення до самогубства жертви».

Якщо ми проаналізуємо норми КК України, то можемо побачити, що у кодексі існує ст. 120 із назвою «Доведення до самогубства». Мусимо звернутися до кваліфікації складу цього злочину, а саме проаналізувати його об'єктивну сторону та суб'єкт вчинення.

За об'єктивною стороною доведенням до самогубства визнаються дії, спрямовані на те, щоб призвести особу до самогубства або до спроби самогубства, які виникають внаслідок таких варіантів поведінки винної особи: 1) жорсткого поводження з потерпілим; 2) шантажу; 3) систематичного приниження людської гідності потерпілого; 4) систематичного протиправного примусу до дій, що суперечать її волі; 5) схиляння до самогубства [1].

В той же час суб'єктом вчинення цього злочину є лише особа віком від 16 років, що можна побачити із аналізу ст. 22 КК України. Тобто, якщо зазначені дії відбуваються у «шкільному середовищі», призводять до самогубства школяра і вчиняються дітьми віком від 14 до 16 років – то ст. 120 КК України не передбачає для їх дій кримінально-правової оцінки. Із цього можемо побачити, що КК України у ст. 120 в першу чергу орієнтується на «дорослого злочинця» як на суб'єкта скоєння такого злочину, не звертаючи достатню увагу на шкільний «булінг» як варіант злочинної поведінки осіб у віці від 14 до 16 років.

Крім того, перелічені варіанти об'єктивної сторони «доведення до самогубства» не включають в себе певні варіанти «булінгу», що визначені у КупАП, такі як «економічне насильство», «сексуальне насильство» (яке не обов'язково має бути пов'язаним із згвалтуванням).

При цьому поняття «інші дії, що сприяють вчиненню самогубства» [1], на яке посилається ч. 1 ст. 120 КК, досить складно використовувати у практичних варіантах кваліфікації за діючими кримінальними провадженнями. Потрібно більш детальне розкриття переліку таких дій.

Також, потрібно зазначити, що «булінг» не обов'язково має призводити до «самогубства жертви-школяра», у якості наслідків булінгу з боку однолітків можуть заподіюватися школяру «легкі тілесні ушкодження» (ст. 125 КК), «побої та мордування» (ст. 126 КК). Зазначені склади кримінальних правопорушень, знову ж таки, у якості свого суб'єкта передбачають особу у віці від 16 років (ст. 22 КК) [1]. Тобто законодавець першочергово розглядає «дорослу особу» у якості суб'єкта подібних кримінальних правопорушень, не орієнтуючись на випадки скоєння подібних дій у

шкільному середовищі (у віці від 14 до 16 років). Лише у питаннях хуліганства (ст. 296 КК) законодавець розглядає суб'єкта злочину з 14 років, однак хуліганські дії стосуються «не знайомих» чи «малознайомих» між собою осіб, а не школярів, які підтримують між собою постійні відносини у процесі навчання, спільного проведення відпочинку тощо.

Отже, підводячи підсумок проведеного аналізу, можна вказати, що відносини булінгу у шкільному середовищі (між особами у віці від 14 до 16 років), та його наслідків у вигляді «доведення до самогубства», заподіяння «легких тілесних ушкоджень», «побоїв та мордування» не мають належної кримінально-правової оцінки. Для того, щоб не змінювати вік суб'єкта злочину у ст. 22 КК (оскільки не у всіх випадках це буде доречним) та не розширювати варіанти об'єктивної сторони «доведення до самогубства» – автори приходять до висновку про можливість доповнення норм Кримінального кодексу України окремою статтею про «булінг», яка би охопила перелічені випадки з точки зору своєї об'єктивної сторони і орієнтувалася саме на «неповнолітню особу» як на суб'єкта вчинення кримінального правопорушення, а не на «дорослу особу». Саме системність (неодноразовість) та наслідки (побої, тілесні ушкодження тощо) будуть відрізняти її від адміністративного правопорушення, що передбачено у ст. 173-4 КупАП.

Література

1. Кримінальний кодекс України : зі змінами та доповненнями станом на 03.08.2023 р. (*офіційний текст*). Київ : Видавництво «Паливода А. В.», 2023. 264 с.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : зі змінами та доповненнями станом на 16.10.2023 р. К.: Видавництво «Паливода А. В.», 2023. 448 с.
3. Bullying Statistics: *Bullying and Suicide*. URL: <http://www.bullyingstatistics.org/content/bullying-and-suicide.html> (дата звернення: 05.11.2023).
4. unicef Україна: Булінг та кібербулінг у підлітковому середовищі. Статистичні дані щодо булінгу серед підлітків України. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/bullying-cyberbullying-teens-Ukraine> (дата звернення: 05.11.2023).